

τάς ἀντιθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κρίνει τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἀπαισιόδοξον ὑπομιμνήσκων τὰ κακὰ καὶ τὰς ἀτελείας τοῦ κόσμου, τὰ ἄδικα πολλῶν ἀθῶων παθήματα καὶ ἄλλας δυσχερείας¹. Τὰ τοιαῦτα κακὰ δικαιολογεῖ μόνον ἡ ἔννοια ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ὑπερφυσικῷ κόσμῳ εἴμεθα μέρη ἐνὸς ἀπείρου ὄλου, ὅπερ ἐκ τῆς ἡμετέρας θέσεως ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν. Παραμυθίαν δ' ἐν τοῖς χαλεποῖς καὶ ἀθυμίας ἐμπορητικοῖς καιροῖς, ἐπικουφίσιν « ἐν ταῖς κακαῖς ὥραις » παρέχει μόνον ἡ εἰς θεὸν καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πίστις.

Ὁ θεὸς εἶναι τὸ ὑπέρτατον ὑποκείμενον τὸ θεραπεῦον τὰ μάλιστα τὴν ἔμφυτον ἡμῶν ἀνάγκην τοῦ συναισθάνεσθαι ἀγάπην καὶ θαυμασμόν. Οὕτως ἡ ἠθικὴ ἄγει εἰς τὴν θρησκείαν· ἡ θρησκεία δὲν παρέχει νέον εἶδος συναισθημάτων οὐδ' ἄλλοιοῖ τὴν φύσιν ἡμῶν, ἀλλ' εὐρύνει τὰ ὑπάρχοντα συναισθήματα καὶ μεταβάλλει τὴν πορείαν αὐτῶν².

Ἡ περὶ ἠθικῆς συναισθήσεως καὶ φιλανθρώπων κλίσεων θεωρία τοῦ Shaftesbury, πρὶν εὖρη θιασώτας καὶ προβιβαστάς, ἐπήγειρεν, ὡς ἀντίδρασιν, παράδοξον ἀπόπειραν πρὸς προάσπισιν καὶ δικαιολογίαν τῆς κακίας. Προστάτης ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Mandeville.

8. MANDEVILLE

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Βερνάρδος de Mandeville (1670 — 1733), ἐκ Γάλλων γονέων ἐν Ὀλλανδίᾳ γεννηθεὶς

1. Ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Butler ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς φιλοσοφοῦντας ἀρχομένου τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ Λώκκιος, ὁ Λεϊβνίτιος, ὁ Shaftesbury ἦσαν, κατὰ διαφόρους μορφάς, ἀντιπρόσωποι τῆς αἰσιοδοξίας.

2. Ἐν τῇ συγγραφῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ « Ἡ ἀναλογία τῆς θρησκείας, φυσικῆς καὶ ἀποκεκαλυμμένης, πρὸς τὴν σύστασιν καὶ πορείαν τῆς φύσεως » (The analogy of religion natural and revealed to the constitution and course of nature, 1736) ἐπεχείρησεν ὁ Butler νὰ δείξῃ ὅτι αἱ πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἐγειρόμεναι ἐνστάσεις ἰσχύουσι καὶ ἐπὶ τῆς φυσικῆς θρησκείας.

Περὶ Butler διέλαβον οἱ W. Collins, Butler, 1889. — W. J. Morison, Bishop Butler, 1940.

καὶ ἀπὸ τοῦ 1700 ἐν Λονδίῳ παραμένων καὶ τὴν ἰατρικὴν ἀσκῶν ἐξέδωκε, τῷ 1705, ὡς φυλλάδιον ἀνώνυμον (ἐκ 400 στίχων), ποίημα, ὅπερ « Ἡ βομβοῦσα κυψέλη ἢ οἱ φαῦλοι γενόμενοι χρηστοὶ » ἐπιγραφόμενον¹, εἰκονίζει μυθικῶς κοινωνίαν ἀνθρώπων φιλοπόνων, ὡς αἱ μέλισσαι, καὶ εὐρισκομένην ἐν καταστάσει ὑψίστης ἀκμῆς καὶ δυνάμεως. Πάντες ἐργάζονται ἐπιμελῶς πρὸς θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν· ἐμποροῦνται μὲν ἀπληστίας καὶ ἀσωτίας, μίσους καὶ φθόνου, φιλοδοξίας καὶ ἀντιζηλίας, ἀλλὰ διὰ τούτων συντελοῦσιν εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν μᾶλλον ἢ διὰ τῆς εὐνοίας καὶ τῆς ἐγκρατείας. Αἱ κακίαι δηλαδὴ τῶν πολιτῶν ἐκάστων ἀναδεικνύουσι τὴν ὅλην πολιτείαν οἶονεὶ παράδεισον, καθὰ καὶ ἐν τῇ μουσικῇ αἱ μερικαὶ ἀσυμφωνίαι αὐξάνουσι τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου. Εὐθύς δ' ὡς εἰσαχθῆ διὰ τινῶν ἀπατεῶνων ἢ λεγομένη τιμιότης, ἢ ὑπόκρισις καὶ ἡ πολυτέλεια ἀφανίζονται καὶ οἱ κατακτητικὸι πόλεμοι παύονται, ἢ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπαλλήλων τάξις περιορίζεται καὶ λαμβάνεται πρόνοια περὶ τῶν πενήτων· τὰ ἐγγύρια προϊόντα ἐξαρκοῦσι καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη εἰσαγωγῆς πολυτίμων καὶ δαπανηρῶν ἐμπορευμάτων. Ἀλλὰ τότε τὸ πλῆθος ἐλαττοῦται καὶ τὸ σμῆνος ἀποσύρεται τέλος εἰς τὴν κοιλότητα τοῦ δένδρου. Ἐπιτυγχάνεται μὲν ἡ χρηστότης καὶ ἡ εὐεστῶς ἐνίων, ἀλλ' ἀφανίζεται ἡ δύναμις καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ συνόλου· ἡ ἠθικότης καὶ ἡ εὐτυχία τῶν ἀτόμων δὲν συνυπάρχει μετὰ τῆς προόδου τῆς κοινωνίας· ὁ συμβιβασμὸς τιμιότητος καὶ μεγαλείου εἶναι ἀπατηλὸν ὄνειρον². Ὡς πρὸς ἕκαστον μὲν λοιπὸν ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀξιόλογος καὶ καθιστᾷ αὐτὸν εὐάρεστον παρὰ τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκμὴν μεγάλων πολι-

1. The grumbling hive or knaves turned honest. Τοῦτο ἐπαυξηθὲν ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « The fable of the bees or private vices public benefits » τῷ 1711 καὶ ὕστερον τῷ 1723. Νεωτέρα ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ F. B. Kaye, τῷ 1924.

2. Ἔργον τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ εἶναι, λέγει, νὰ ποιῇ τὴν κοινωνίαν ἰσχυράν καταλείπων τὰς φιλαύτους τῶν ἀνθρώπων τάσεις, ὅπως συνεργῶσι πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Εὐεργέται δὲ τῆς κοινωνίας εἶναι ὅσοι δημιουργοῦσιν ἀνάγκας καὶ διὰ τούτων παρακινοῦσιν εἰς ἐργασίαν.

τειῶν ἀπαιτεῖται φιλοπονία καὶ ἐργασία. Λαός, παρ' ᾧ κρατεῖ φειδῶ καὶ λιτότης, κοσμιότης καὶ ἐθελοθυσία, εἶναι πένης καὶ ἀμαθής. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐτυχία τῶν πολιτῶν ἐκάστων δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς κοινωνίας, πρὸς τὸν πολιτισμόν.

2. Ἀπαισιόδοξος ἀντίληψις.—Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1711 ἡ αἰσιόδοξος διδασκαλία τοῦ Σαφτισβουρῆ προσείλκυεν αἰεὶ πλείστους ὀπαδοὺς, ὁ Mandeville ἐξέδωκε πάλιν, τῷ 1714, τὸ φυλλάδιον ἐκεῖνο ὡς ἰδιαίτερον σύγγραμμα ἐπηυξημένον μετὰ ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων, κατὰ διαλογικὴν ἐν μέρει μορφήν, ἐπιγραφόμενον· « ὁ μῦθος τῶν μελισσῶν ἢ τὰ ἴδια ἐλαττώματα εὐεργετικά εἰς τὴν κοινωνίαν »¹, ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τὴν διαφορὰν τῶν ἑαυτοῦ θεωριῶν ἀπὸ τῶν τοῦ Σαφτισβουρῆ. Ἡ φιλοσοφία τούτου, λέγει, ἡ ἀξιέραστος, ἡ ὠραία, ἐμφανίζει τὸν κόσμον ὠραιότερον ἢ ὡς πράγματι εἶναι καὶ ἀποβαίνει φιλοσοφία τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ εὐτυχῶν. Διαφωνῶν δὲ παρατηρεῖ ὅτι ἡ φιλαυτία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἔνδεια σιτίων καὶ ποτῶν, ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ φθόνος κινοῦσιν εἰς ἐργασίαν, εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ τὴν πρόοδον· ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ τιμιότης καὶ ἡ αὐτάρκεια ποιοῦσιν νὰ στέργη ἕκαστος τὰ ὑπάρχοντα καὶ μὴ συνεργάζεται πρὸς τὴν πρόοδον. Οὐχὶ ἡ σύμφυτος ἀγάπη καὶ ἀγαθότης ἀλλὰ τὰ πάθη καὶ αἱ ἀδυναμίας, ὧν προέχει ὁ φόβος, ποιοῦσι τοὺς ἀνθρώπους κοινωνικούς. Ἡ κοινωνία ἄρα θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης κακίας καὶ ἀδυναμίας.

Ἄνευ ὑποκρίσεως ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη κοινωνία· τί θὰ ἐγίνετο, ἐὰν πάντες εἰλικρινῶς ἐξήγγελλον τὰς ἰδίας σκέψεις καὶ διαθέσεις; Αἱ δὲ συνήθεις ἀρεταὶ εἶναι ἐπινοήματα φιλοδόξων πολιτικῶν, οἵτινες δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀσφαλίσωσιν ἑαυτοῖς τὴν ἐξουσίαν καὶ κρατήσωσι τοῦ πλήθους, ἐὰν μὴ ἐπειθον τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι εὐπειθεῖς καὶ πρόθυμοι εἰς αὐτοθυσίαν. Ἐπιτήδειοι νομο-

1. « The fable of the bees or private vices public benefits ». Τὸ βιβλίον ἐπηυξημένον ἐξεδόθη πολλάκις· τῷ 1732 ἐγένετο ἡ ἕκτη ἐκδοσις (εἰς τὴν γερμανικὴν μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Bobertag, τῷ 1914).

θέται ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ συγκαλύπτωσι τὰ φυσικὰ πάθη καὶ νὰ περιβάλλωσι δι' ἄλλων τεχνητῶν ἐπεισαν αὐτοὺς ὅτι ἡ αὐτάρκεια καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος θυσία προσποιοῦσι μέγα ἀγαθόν, τιμὴν δηλονότι καὶ δόξαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν. Οὕτω παρώρμησαν εἰς πράξεις, αἵτινες κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον τελοῦνται μετ' αὐταπαρνησίας καὶ ἐκ φιλαλληλίας, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας, ἔργῳ δὲ γίνονται ἐκ ματαιοφροσύνης καὶ φιλαυτίας.

Ἐνῶ ἐξαίρει ὁ Mandeville τοσοῦτο τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὸν φθόνον, τὴν φιλοπονίαν καὶ ἐργασίαν πρὸς ἀνύψωσιν, ὅμως ἀποφαίνεται ὅτι εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον εἶναι ἀναγκαῖα ἡ πενία καὶ ἀπαιδευσία τῶν κατωτέρων τάξεων. Οὐχ ἤττον διαφωνῶν πρὸς τὸν Σαφτισβουρῆν καὶ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν θεολόγων καὶ ἐνόμιζεν ὅτι διὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς¹. Καθολικώτερον δὲ φιλοσοφῶν ἐγνωμάτευεν ὅτι ἡ φύσις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἀσθενῆ ἡμῶν διάνοησιν καὶ ὅτι ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ κρατεῖ ὁ πόθος καὶ ἡ φιληδονία, ἡ σκληρότης καὶ ἡ καταστροφή. Οὕτω πως διανοούμενος ἀπέριπτεν, ὡς ἦτο εὐλόγον, τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ Σαφτισβουρῆ καὶ ἀπέβη ἐν τῷ 18ῳ αἰῶνι ὁ κυριώτερος προστάτης τῆς ἀπαισιοδοξίας.

3. Χαρακτηρισμός.—Ἐν τοῖς δοξάσμασιν αὐτοῦ ὁ Mandeville ἐλέγχεται διαστρέφων τὰς ἀρετὰς καὶ ἐμφανίζων αὐτὰς ὡς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς κακίας ὡς ὠφελίμους². Προβάλλει τὴν παράδοξον ἐκλογὴν μεταξύ

1. Ὁ Mandeville συνέγραψε καὶ «Ἐλευθέρας σκέψεις περὶ θρησκείας, ἐκκλησίας, κυβερνήσεως » (Free thoughts on religion, the church, government etc.), 1720 (γερμανιστὶ 1726). Ἐγραψε δὲ καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Δίωνα ἀπαντῶν εἰς ἐπίκρισιν τοῦ Βερκελείου τὴν γενομένην ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἀλκίφρονι» (A letter to Dion occasioned by his book called Alciphron), 1732.

2. Ἐάν τις ἐμφανίσῃ τὴν τιμιότητα ὡς κενοδοξίαν, τὴν κανονικὴν φιλαυτίαν ὡς ἰδιωφέλειαν καὶ τὴν ἔλλογον πρὸς κτῆσιν τάσιν ὡς ἀπληστίαν,

τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς προόδου τῆς κοινωνίας¹. Βεβαίως ἐάν τις θελήσῃ παραδοξολογῶν νὰ ὀνομάσῃ μετ' ἐκείνου ἀκμὴν καὶ δύναμιν τὸ ἐπακολούθημα τῆς ἰδιωφελείας καὶ πλεονεξίας καὶ τῆς ἄλλης παντοειδοῦς κακίας, εἶναι εὐκόλον νὰ δείξῃ ὅτι ἡ κοινωνικὴ πρόοδος ὑπάρχει ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς συνήθειαι ἀρετάς. Κάλλιον δ' ὅμως νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ἐκ τοῦ κράτους τῆς κακίας δὲν προέρχεται πρόοδος καὶ πολιτισμὸς ἀλλὰ τῆς πολιτείας διάσεισις καὶ ἀνατροπή².

Ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν ἀρχὴν τῆς συμπαθείας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀνέπτυξεν ὕστερον τελείως ὁ Σμίθ.

9. ΑΔΑΜ ΣΜΙΘ (ADAM SMITH)

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Ἀδὰμ Σμίθ (Adam Smith), υἱὸς τελωνικοῦ ὑπαλλήλου, ἐν Kirkaldy τῆς Σκωτίας τῷ 1723 γεννηθεὶς, ἐσπούδασε τὸ μὲν πρῶτον ἐν Γλασκώβη, ἐνθα μετὰ θαυμασμοῦ ἠκροάσατο τοῦ Hutcheson, ἔπειτα δὲ ἐν Ὁξωνίᾳ. Τῷ 1751 ἐγένετο καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης, ἐν ᾧ ἐδίδαξεν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν οἰκονομίαν, φυσικὴν θεολογίαν καὶ φυσικὸν δίκαιον. Ἐκδοῦς δὲ τῷ 1759 τὴν περὶ τῶν ἠθικῶν συναισθημάτων θεωρίαν³ ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν καὶ ἀπεδήμησε μετὰ τινος πρίγκιπος εἰς Γαλλίαν, ἐνθα παρέμεινεν ἐπὶ τινα ἔτη καὶ συνῆψε γνωριμίαν μετὰ ἐπιφανῶν καλλιεργητῶν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, τοῦ Quesney, τοῦ Turgot καὶ τοῦ Necker. Ἐπανελ-

τότε εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ κακίαι συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς πολιτείας.

1. Αἱ θεωρίαι τοῦ Mandeville ὑπομιμνήσκουσιν ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων τοὺς σοφιστάς, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων τὸν Νίτσε καὶ ἐν μέρει τὸν Marx.

2. Περὶ τοῦ Mandeville διέλαβον οἱ P. S a k m a n n, Bern. de Mandeville und die Bienenfabel — Kontroverse, 1897. — N. W i l d e Mandeville place in English. thought, 1896. — R u d. S t a m m l e r, Mandeville Bienenfabel, 1918.

3. The Theory of moral sentiments, 1759. (Εἰς τὴν Γερμανικὴν μετεφράσθη τὸ κατὰ πρῶτον τῷ 1770 ὑπὸ τοῦ Rautenberg καὶ ὕστερον τῷ 1791 - 1795 ὑπὸ τοῦ Rosegarten, τέλος δὲ ὑπὸ τοῦ W. Eckstein, τῷ 1926).

θῶν εἰς Σκωτίαν διέτριψε δέκα ἔτη ἐν τῷ χωρίῳ αὐτοῦ, παρὰ τῆς ζώσῃ εἰσέτι μητρί, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἐφιλοπόνησε τὸ περιώνυμον ἔργον τὸ ἐπιγραφόμενον « Ἐρευνα περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν λαῶν »², ἀφ' οὗπερ χρονολογεῖται συνήθως ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας³. Ὑστερον δ' ἔλαβεν ἐπικερδῆ θέσιν ἐν τῷ τελωνεῖῳ τοῦ Ἐδιμβούργου, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1790.

2. Ἡ ἠθικὴ κρίσις συμπαθείας.—Ὁ Σμιθ ἀνέπτυξε τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν βασανίσας μὲν πάσας τὰς πρότερον γενομένας πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἠθικῶν προβλημάτων ἀποπείρας, ἐγκρίνας δὲ καὶ ἀναλύσας ἀκριβέστερον τὴν ὑπὸ τοῦ μεγάλου φίλου αὐτοῦ Hume ἐξαγγελθεῖσαν ἔννοιαν ὅτι ἡ ἠθικὴ κρίσις προέρχεται ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν οἰκειώσεως τῶν συναισθημάτων τοῦ πράττοντος, ἦτοι ἐκ τῆς συμπαθείας. Ἡ συμπαθεῖα εἶναι ἡ σύμφυτος δύναμις, καθ' ἣν ἐν τῇ μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίᾳ μιμούμεθα μέχρι τινὸς τὰς χειρονομίας καὶ τοὺς τρόπους τῶν ἄλλων, μετατιθέμεθα εἰς τὴν θέσιν καὶ τὰ συναισθήματα αὐτῶν. Ἐκ τῆς ὀρμεμφύτου ταύτης δυνάμεως, ὡς ἐξ ἀφανοῦς σπέρματος, ἀναφύεται κατὰ μικρὸν τὸ ἀμφιλαφὲς δένδρον τῆς ἠθικότητος, τουτέστιν ἡ ἠθικὴ κρίσις, ἡ θρησκευτικὸν κῦρος περιβεβλημένη ἠθικὴ προσταγὴ καὶ ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ¹. Κατὰ φύσιν δηλαδὴ κοινωνοῦμεν τῶν ἄλλοτριῶν συναισθημάτων καὶ ἀκριβέστερον ἀναπαριστῶμεν αὐτά, ὅταν λάβωμεν γνῶσιν τῶν αἰτίων, τῶν ἐνδομύχων διαθέσεων καὶ πραγματικῶν ἐλατηρίων τῆς ἐνεργείας καὶ πράξεως ἄλλων ἀνθρώπων.

2. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations, 1776. (Εἰς τὴν γερμανικὴν μετεφράσθη τὸ πρῶτον τῷ 1776 - 1792, ὕστερον ὑπὸ τοῦ H. Wäntig, τῷ 1923).

3. Πολὺ ὕστερον (τῷ 1896) ἐξεδόθη τὸ ἔργον ἐκείνου « Lectures on justice, police revenue and arms ». Ἄπαντα τὰ ἔργα τοῦ Σμιθ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Dug. Stewart ἐν πέντε τόμοις, τῷ 1811 - 1813.

1. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς συμπαθείας διακρίνει ὁ Σμιθ διάφορα στάδια καὶ ποιεῖται λεπτοτάτας ψυχολογικὰς παρατηρήσεις, εἰς ἃς δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθωμεν.

Παραβάλλοντες αὐτομάτως τὰ κατὰ συμπάθειαν συναισθήματα ἡμῶν (ἀπροκαταλήπτων παρατηρητῶν) πρὸς τὰ ἀρχέγονα αἴτια τὰ γενεσιουργὰ αὐτῶν, σχηματίζομεν ἠθικὴν κρίσιν ἐπιδοκιμασίας ἢ ἀποδοκιμασίας τῆς διαγωγῆς τινος. Ἐὰν εὕρωμεν τὰ ἐλατήρια σύμμετρα πρὸς τὴν πράξιν, ἐπιδοκιμάζομεν αὐτὴν καὶ κρίνομεν ὡς προσήκουσαν, ὡς πρεπῶδη· ἐὰν δὲ ἀπιδώμεν καὶ εἰς τὴν χρησιμότητα τῆς πράξεως, τιμῶμεν αὐτὴν καὶ χαρακτηρίζομεν ὡς εὐεργετικὴν καὶ ἀξίαν εὐγνωμοσύνης (merit). Ἐὰν μὴ εὕρωμεν τὰ ἐλατήρια πρόσφορα καὶ τὴν προαίρεσιν ἀγαθὴν, αἴρομεν τὴν συμπάθειαν καὶ ἀποδοκιμάζομεν τὴν ἐνέργειαν

3. Συνείδησις ἠθικὰ παραγγέλματα.—Ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας μαθηθάνομεν ὅτι, ὡς ἡμεῖς κρίνομεν τὴν διαγωγὴν ἐτέρων, καὶ οἱ ἄλλοι ὡσαύτως κρίνουσι τὴν ἡμετέραν· ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ τυγχάνωμεν ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐπαίνου, ἐθιζόμεθα νὰ ὑποβάλλωμεν τὰς ἰδίας ἡμῶν πράξεις εἰς ἔλεγχον. Ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων δηλαδὴ κοινωνίᾳ μαθηθάνομεν νὰ προβάλλωμεν πρὸ ἡμῶν αὐτῶν τὰ ἴδια βουλεύματα καὶ τὰς πράξεις καὶ νὰ κρίνωμεν αὐτὰς ἀπροκαταλήπτως ὡς ἀλλοτρίας· γινόμεθα οἱ αὐτοὶ κρίνοντες ἅμα καὶ κρινόμενοι· μερίζομεν, οὕτως εἰπεῖν, ἡμᾶς αὐτοὺς ἕκαστος εἰς δύο, εἰς πράττοντα καὶ παρατηροῦντα. Ὁ ἐσωτερικὸς δ' οὗτος « ἀπροκατάληπτος θεατῆς » ὁ ἐδρεύων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν καρδίᾳ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἀπλῶς τὸν ἐξωτερικὸν τιμητὴν ἀλλὰ καὶ γινώσκει, ὡς εἰκός, κάλλιον παντὸς ἄλλου ἡμᾶς· χρησιμεύει ὡς ἐνδόμυχος δικαστῆς, εἰς οὗ τὴν ὑπέροχον σοφίαν καὶ δικαιοσύνην ποιούμεθα προσφυγὴν φεύγοντες ἀπὸ τῶν σφαλερῶν καὶ ἀδίκων ξένων κρίσεων καὶ πάλιν ὑφιστάμεθα τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ δι' ὅσα, ἐν ἡμῖν τελούμενα, οἱ ἄλλοι ἀγνοοῦσι.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατορθοῦμεν νὰ ἀπαλλαττώμεθα δύο μεγάλων παραφορῶν, ἐνθεν μὲν τοῦ πάθους, τοῦ ὑπερτιμῶντος τὸ παρὸν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ μέλλοντος, ἐνθεν δὲ τῆς φιλαυτίας τῆς ὑπερτιμώσεως τὸ ἴδιον ἡμῶν πρόσωπον ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ὧν κακῶν εἶναι ὁ ἀπροκατάληπτος θεατῆς ξένος καὶ ἐλεύθερος, διότι οὔτε τὴν παραυτίκα ἡδονὴν προαιρεῖται ἀντὶ τῆς

μελλούσης οὔτε τὸ ἴδιον πρόσωπον προτιμᾷ τῶν ἄλλων. Οὕτω πως ἐγείρεται ἡ προσταγή. « σκόπει τὰ συναισθήματα καὶ τὰς πράξεις σου ἐν τῷ φωτί, ἐν ᾧ θὰ ἐσκόπει ὁ ἀπροκατάληπτος θεατής »¹. Ἀσκούμενοι δὲ εἰς τὸ δοκιμάζειν ἡμᾶς αὐτοὺς σχηματίζομεν διὰ τῆς παραβολῆς ὁμοίων περιπτώσεων βιοτικούς τινὰς κανόνας ἢ ἠθικὰ παραγγέλματα περὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Εὐλαβούμεθα τοὺς βιοτιτικούς κανόνας καὶ τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν καλοῦμεν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος².

4. Χαρακτηρισμός.—Τοιαύτη τις ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Σμίθ μαρτυρεῖ ἐμβάθυνσιν τοῦ ἀνδρός εἰς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα, σημαντικὴν πρόοδον πρὸς κατανόησιν τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Ἀποκρούει μὲν τὴν θεωρίαν τὴν περὶ ἠθικῆς συναισθήσεως ὡς πρωτογόνου καὶ ἐξ ἀρχῆς συντετελεσμένης, ἀπορρίπτει δὲ πάλιν τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἠθικότητος ἐκ τῆς φιλαυτίας ἢ ἐκ μόνου τοῦ νοῦ· ὁ νοῦς συνεργεῖ ἀπλῶς εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν γενικῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν πορισμὸν τῶν μερικῶν ἠθικῶν ἐμπειριῶν, διότι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς ἀκουσίας ἢ ὀρμεμφύτου πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους συμπαθείας. Ἀπαιτοῦσα ἡ προκειμένη ἠθικὴ κανονισμὸν τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν συμφώνως πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ « ἀπροκατάληπτου θεατοῦ » προοδοποιεῖ μεγάλως τὴν περὶ ἐπιτακτικῆς προσταγῆς διδασκαλίαν τοῦ Καντίου.

5. Οἰκονομικὴ φιλοσοφία.—Πολλῶ σπουδαιότερα τῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ οἰκονομικὴ φιλοσοφία τοῦ Σμίθ, ἧς θεμελιώδης ἀρχὴ ὑποτίθεται ἡ πρὸς κτῆσιν ὀρμὴ ἐκάστου, ἀφιεμένη νὰ κινῆται ἐλευθέρως καὶ ἀπεριόριστος. Τοῦ πλοῦτου πηγὴ εἶναι, λέγει, ἡ φειδῶ καὶ ἡ φιλοπονία, ἀρεταὶ ἀναπτυσσόμεναι μόνον

1. Ἴδου ἡ ἀρχὴ τῆς συνειδήσεως, τοῦ « ἐν τοῖς στέρνοις ἡμῶν ἐμφωλεύαντος ἀπροκατάληπτου θεατοῦ », ὅστις ἐμφανίζεται ἔχων ἐπιτακτικὴν δύναμιν.

2. Οἱ ἠθικοὶ κανόνες εἶναι ἐπιτακτικοί, προστάσσουσι καὶ ὑποχρεοῦσιν ἡμᾶς, ἀνυψούμενοι δὲ κατὰ τὸ κῦρος θεωροῦνται ὡς θεῖαι ἐντολαί.

ἐκεῖ, ἔνθα ἡ πρὸς κτῆσιν ὄρμη δὲν καταστέλλεται¹. Τὸν δὲ τρόπον, καθ' ὃν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὄρμη κάλλιστα θεραπεύεται, ἐξευρίσκει εὐκόλως ἕκαστος αὐτὸς μόνος. Ἡ πολιτεία δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰ τῆς ἰδίας κτήσεως διὰ πρασταγμάτων ἢ ἀπαγορεύσεων, ἀλλ' ἔργον αὐτῆς εἶναι μόνον νὰ διαφυλάττῃ ἀπὸ ἐξωτερικῆς βίας, νὰ διατηρῇ τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην καὶ νὰ ἀνεγείρῃ κοινωφελῆ ἰδρύματα². Παρατηρεῖ δὲ ὅτι τὰ οἰκονομικὰ πράγματα διέπει ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις· ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης προῆλθεν ὁ τῆς ἐργασίας καταμερισμός, ὅστις εἶναι ὅρος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ· διότι ἕκαστος ἀναγκάζεται νὰ περιορίζηται εἰς μόνὰ τὰ ἔργα, πρὸς ἃ εὐρίσκει ἑαυτὸν φύσει ἐπιτήδειον.

Ὁ Σμιθ ὑπερμαχεῖ τῶν ἐπιμελῶν καὶ φιλοπόνων πολιτῶν καὶ καθάπτεται τῶν ἀμαθῶν, ἀσώτων καὶ ὑπεροπτικῶν κυβερνητῶν, προσάγων παράδειγμα τὴν Ἀγγλίαν, ἣτις παρὰ τοὺς πολέμους καὶ τὰς δαπάνας ἠδυνήθη, διὰ τῆς οἰκονομίας τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῆς ἀδιαλείπτου ἐργασίας αὐτῶν, οὐχ ἤττον δὲ καὶ τῆς σωφροσύνης τῶν πολιτικῶν, νὰ βελτιώσῃ τὴν ἑαυτῆς κατάστασιν καὶ νὰ προέλθῃ εἰς εὐεστῶ. Ἀπαιτεῖ ἀναγνώρισιν τῆς ἐν ἀφανείᾳ τελουμένης ἐργασίας καὶ τὴν ἐπαρκῆ ἀμοιβὴν τῶν ἐργατῶν, τοῦ μεγίστου τούτου μέρους τῆς κοινωνίας. Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν ἀνήγαγε τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν εἰς αὐτοτελῆ ἐπιστήμην³ καὶ ἔσχε διὰ τοῦ οἰκείου συγγράμματος—ἐπὶ τὸ δημωδέστερον μὲν ἐκτεθειμένου ἀλλ' ἐπὶ

1. Ἡ πρὸς φειδῶ ὄρμη εἶναι ὁ πόθος τοῦ νὰ βελτιώσωμεν τὴν κατάστασιν ἡμῶν, ὅστις πόθος, ὢν συνήθως ἤρεμος καὶ ἀμοιρος πάθους, παρακολουθεῖ ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου.

2. Ἄν ὁ Σμιθ ἀπαιτῇ ἐλευθερίαν περὶ τὸν κανονισμόν τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων, τοῦτο ποιεῖ προϋποθέτων ὅτι ἕκαστος ἐμφορεῖται ἠθικῶν ἀρχῶν, ὅτι ἄρα ἕκαστος ἐργάζεται χάριν ὑψηλοτέρων σκοπῶν καὶ ἐπιζητῶν τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν προάγει τὰ μάλιστα τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως σκοπούμενα τὰ δύο κύρια ἔργα τοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ἀσυμβίβαστα καὶ ἀντίθετα πρὸς ἀλληλα. Κοινὴ βᾶσις ὑπόκειται εἰς ἀμφοτέρω ἡ ἔννοια ὅτι ἡ φυσικὴ κοινωνικότης εἶναι ἡ ρίζα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἠθικότητος.

3. Ὁ Σμιθ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Hutcheson, ἔτι δὲ τὴν τῶν Γάλλων φυσιοκρατικῶν καὶ μάλιστα τοῦ Turgot.

βάσεων ἐπιστημονικῶν τεθεμελιωμένου—μεγάλην ῥοπὴν ἐπὶ τοὺς ἐγκρίτους διδασκάλους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας (Ricardo, Μάλθον καὶ ἄλλους) καὶ δι' αὐτῶν ἐπὶ τὴν Μαγχεστριακὴν Σχολὴν καὶ τοὺς ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὰ παρεμφερῆ ζητήματα ἀσχολουμένους¹.

10. ΕΤΕΡΟΙ ΗΘΙΚΟΛΟΓΟΙ

1. Ἐτεροι καὶ μάλιστα νεώτεροι ἠθικολόγοι ἦσαν ἐκλεκτικοί. Ὁ Ἀδὰμ F e r g u s o n (1723 — 1816), καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως καὶ ὕστερον τῆς φιλοσοφίας τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Ἐδιμβούργου, δεικνύει ἐν τῷ οἰκείῳ ἔργῳ² ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατὰ φύσιν μέλος τῆς κοινωνίας καὶ τότε ἐπιτυγχάνει τῆς τελειότητος, ὅταν καταστῆ ἐκπρεπὲς μέρος τοῦ εἰς ὃ ἀνήκει ὅλου· ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς διανοητικὴν τελειότητα, ἐκτίμησις δὲ τῆς ἀρετῆς σημαίνει ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου³. Οὕτω σπουδάζει ὁ φιλόσοφος νὰ συνάψῃ πρὸς ἀλλήλας τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτοσυντηρησίας (φιλαυτίας), τῆς κοινωνικότητος (εὐνοίας) καὶ τῆς τελειότητος (ἐκτιμήσεως ἑαυτοῦ) εἰς ἀποτελέσιν ἠθικοῦ καλοῦ βίου.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας⁴ παραβάλλει τὴν Ἀγ-

1. Ἐκ τῶν περὶ Σμιθ διαλαβόντων μνημονευτέοι οἶδε : W. P a s z k o w s k i, Ad. Smith als Moralphilosoph, 1890.— J. S c h u b e r t. Ad. Smiths Moral philosophi, 1890. — A l b. W. S m a l l, Ad. Smith and modern Sociology, 1907.— H a n s R a s c h, A. Smiths Beziehungen zum Merkantilismus, 1930.— T h. P ü t z, Nationalökonomisches Denken und Weltanschauung bei Ad. Smith, 1931.— W. S c o t t, Ad. Smith as student and professor 1937.— R u d. W a l d e r, Das Wesen der Gesellschaft bei Ad. Smith und R. Ihering, 1943.

2. Κανόνες τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας (Institutes of morale philosophy, 1769. (Γερμανιστὶ 1772).

3. Κύριαι ἀρεταὶ θεωροῦνται τέσσαρες, ἡ δικαιοσύνη, ἡ σωφροσύνη, ἡ τοῦ μέτρου τήρησις καὶ ἡ ἀνδρεία.

4. An essay on the History of civil Society, 1766. (Γερμανιστὶ 1768). Συναφὲς εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἐπιγραφόμενον « The history of the Progress and Termination of the Roman Republic, 3 τόμ., 1783· νεωτέρα ἔκδ. εἰς 5 τόμους, τῷ 1813.

γλίαν πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ παρητηρεῖ ὅτι αὕτη μὲν ὑπεστήσατο τὰς βάσεις τοῦ δικαίου, ἐκείνη δὲ ἐπέθηκε τὸν θριγκὸν αὐτοῦ, διεμόρφωσε τὸν συνταγματικὸν βίον καὶ ἐπέβαλε καθολικὸν τὸ κῦρος τοῦ νόμου. Ἐν δὲ ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης¹ δεικνύει πῶς οἱ ἐξωτερικοί, φυσικοὶ ὄροι συντελοῦσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐθνῶν καὶ ἀναλύει τὴν γένεσιν τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος καὶ τῆς συνταγματικῆς πίστεως².

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ ἔργῳ (τῷ περὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας) ὑποστηρίζεται ὅτι τὰ συμφέροντα εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὰς ομάδας δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τὰ κοινὰ συμφέροντα.

2. Ὁ Γουλιέλμος Paley (1743—1805)³ μὴ παραδεχόμενος ἠθικὴν συναίσθησιν θεωρεῖ τὸ καθῆκον ὡς θεῖον πρόσταγμα, θεῖον θέλημα, καὶ ἀποφαίνει περιεχόμενον καὶ σκοπὸν ἐκείνου τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν· ἵνα εὕρωμεν, λέγει, διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ νοῦ, ἂν πράξις τις εἶναι ὁμόλογος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἢ μή, ἐπάναγκες νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ ἂν αὕτη αὐξάνει ἢ ἐλαττοῖ τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν· ὅ,τι ὠφελεῖ τὸ σύνολον, εἶναι ὀρθὸν καὶ δίκαιον⁴.

1. Principles of moral and political science, 1793. (Γερμανιστὶ 1793).

2. Περὶ τοῦ Ferguson διέλαβον ἄλλοι τε καὶ οἱ K a n e k o, Die Moralphilosophie Fergusons, 1904, καὶ ὁ F. B ü d d e b e r g, Ferguson als Soziologe, 1925.

3. Τὸ κύριον ἔργον αὐτοῦ ἐπιγράφεται « Ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας » (Principles of moral and political philosophy), 1785. (Γερμανιστὶ τῷ 1788). Ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ μνημονευτέον τὸ ἐπιγραφόμενον « The evidences of christianity », 2 τόμ., τῷ 1704, καὶ τὸ « Natural Theology, τῷ 1802 ».

4. G. M e a d l e y, Memoires of W. Paley, 1809.